

ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΡΑΪΟΥ

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΑΤΡΟΤΗΤΑ ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΨΕΥΔΟ-ΦΙΛΟΣΤΡΑΤΟΥ

Το 1964 η Γαλλίδα ερευνητρια και εκδότρια του Ηρωικού του Φιλόστρατου S. Follet¹ δημοσίευσε στο γνωστό φιλολογικό περιοδικό *Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes* μίαν ενδεκασέλιδη μελέτη², στην οποία παρουσίασε δύο επιγράμματα, που παραδίδει ο Parisinus gr. 3019 κάτω από τον τίτλο *Στίχοι τοῦ Φιλοστράτου*: δύο επιγράμματα που δεν υπήρχαν σε καμιά από τις γνωστές *Ανθολογίες* (Παλατινή και Πλατινεία) ή στα συμπληρώματά τους, αλλά και ούτε είχαν επισημανθεί από τους εκδότες και μελετητές των Φιλοστράτειων έργων, μόλο που η Σούδα μνημονεύει ανάμεσα στα έργα του Φιλόστρατου του Πρεσβύτερου και *Επιγράμματα*³.

Στο πρώτο μέρος του άρθρου της⁴ η S. Follet παραθέτει μίαν ακριβή και λεπτομερή περιγραφή του Παρισινού χειρογράφου⁵, για το οποίο προ-

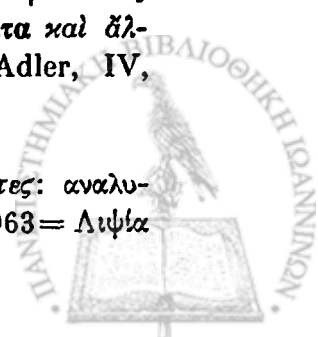
1. Περί το τέλος της δεκαετίας του '60 η S. Follet παρουσίασε στα πλαίσια μιας «διατριβής 3ου κύκλου» μια νέα κριτική και ερμηνευτική έκδοση του *Ηρωικού* του Φιλόστρατου, η οποία δυστυχώς δεν έχει ακόμα εκτυπωθεί, παρ' όλο που η δημοσίευσή της έχει αναγγελθεί από καιρό στη σειρά των εκδόσεων της Association Guillaume Budé. Το 1979 που βρεθήκαμε στο Στρασβούργο με εκπαιδευτική άδεια, μας δόθηκε η δυνατότητα να συμβουλευτούμε στην τοπική Εθνική και Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη (χάρη στην πρόθυμη βοήθεια του Service du Prêt inter-bibliothèques) ένα δακτυλογραφημένο αντίτυπο αυτής της διατριβής και να πάρουμε μερικές φωτοτυπίες από το κεφάλαιο της ιστορίας του κειμένου του *Ηρωικού*. Παραπέμπουμε επίσης στην περιληπτική παρουσίαση της ίδιας διατριβής απ' τον P. Chantraine: *Édition critique, avec introduction, notes et traduction de l'Héroïque de Philostrate par Simone Follet*, στο περιοδ. *ΑΕΗΕ* IVe sect. 102 (1969-1970) σελ. 747-748.

2. *Deux épigrammes peu connues attribuées à Philostrate (Parisinus Graecus 3019, folio 206)*, *RPh* IIIe, sér. 38 (1964) σελ. 242-252.

3. «Φιλόστρατος Φιλοστράτου τοῦ καὶ Βήρου, Λημνίου σοφιστοῦ, καὶ αὐτὸς δευτερός σοφιστής, σοφιστεύσας ἐν Ἀθήναις, εἶτα ἐν Ῥώμῃ, ἐπὶ Σεβήρου τοῦ βασιλέως καὶ ἕως Φιλίππου. ἔγραψε μελέτας, ἐπιστολὰς ἐρωτικὰς, εἰκόνας, ... ἐπιγράμματα καὶ ἄλλα τινά, πλὴν πρῶτος ὀφείλει κείσθαι». Σούδα, στο λ. Φιλόστρατος, ἐκδ. A. Adler, IV, σελ. 734 (σημ. 421). Βλ. και S. Follet, ὁ. π. σελ. 242 υποσημ. 2.

4. Ὁ. π. σελ. 242-247.

5. Περιεχόμενα: 1. φφ. 1^r-178^v: Λιβανίου ρήτορος *Μελέται* (22 *Μελέτες*: αναλυτικό κατάλογό τους δίνει ο R. Förster, *Libanii Opera*, IV, Hildesheim 1963 = *Λιβία*

τείνει με βάση τα υδατόσημα¹ μια χρονολογία κοντά στο 1350², και μετά προβαίνει στην έκδοση των δύο ποιημάτων συνοδεύοντάς την με κριτικές παρατηρήσεις και Γαλλική μετάφραση. Η μελέτη τελειώνει με το πρόβλημα του ποιητή, ο οποίος σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να είναι κάποιος απ' τους γνωστούς σοφιστές Φιλόστρατους των όψιμων αυτοκρατορικών χρόνων, καθώς η λεπτή και διεξοδική ανάλυση του ύφους, της γλώσσας και (ιδίως) του μέτρου οδηγεί σε πολύ μεταγενέστερα χρόνια: οπωσδήποτε μετά το 500 μ. Χ³.

Πέντε χρόνια αργότερα ο Mgr P. Canart επισήμασε στο ίδιο περιοδικό⁴ ότι το δεύτερο από τα δύο επιγράμματα που είχε δημοσιεύσει η S. Follet ανήκει στην πραγματικότητα στο γνωστό Βυζαντινό λόγιο Θεόδωρο Πρόδρομο, ότι διασώζεται σε άλλα 13 χειρόγραφα⁵ (συνήθως κάτω από τον τίτλο 'Επί κήπων ή 'Επί κήπων) κι ότι είχε ήδη δημοσιευτεί αρ-

1908, σελ. 306-307). 2. φ. 70^{r-v}: σειρά επιγραμμάτων, που πρόσθεσε ένα χέρι του XVου αι. 3. φφ. 179^r-205^v: Φιλοστράτου *Εικόνες* (βιβλίο II). 4. φφ. 206^r-207^r: άλλη σειρά επιγραμμάτων (που αυτή τη φορά όμως προέρχονται από την πένα του αρχικού αντιγραφέα) κι ανάμεσά τους τα δύο ποιητικά κείμενα, που εκδίδει η S. Follet. 5. φφ. 207^r-209^v: Καλλιστράτου 'Εκφράσεις (4, 3, 5 και 6). 6. φφ. 210^r-248^v: Φιλοστράτου 'Ηρωικός, (ημιτελ.).

1. «Le premier (filigrane) est une variante du type de la cloche, type qui n'apparaît accompagné de grosses vergeures qu'à partir de 1337 (voir C.-M. Briquet, *Les filigranes*, II, Leipzig 1923, p. 247). Le second est plus particularisé: il s'agit du type, également italien, de trois fruits ronds en forme de cerises, groupés en un bouquet, avec des tiges rectilignes. Ce filigrane doit être le n° 7416 du répertoire de Briquet, attesté à Gênes en 1345, et dont il existe des variantes connues entre 1344 et 1356 (*Ibid.*, p. 405 sqq.)». S. Follet, *ό. π.* σελ. 245.

2. Οι προηγούμενοι ερευνητές τοποθετούσαν το γφ, με βάση τη γραφή του, άλλοι στον XIVο αι. (C. L. Kayser και τα μέλη του Σεμιναρίου της Βιέννης, που ετοίμασαν τη συλλογική έκδοση των *Εικόνων* του Φιλοστράτου: Λιψία 1893) κι άλλοι στον XVο αι. (H. Omont, C. Schenkl και Aem. Reisch), ενώ ο εκδότης του Λιβάνιου R. Förster το τοποθετεί στο τέλος του XIVου ή τις αρχές του XVου αι. Πρβλ. S. Follet *ό. π.* σελ. 244 υποσημ. 6.

3. «Des dodécasyllabes byzantins, comme ceux que nous avons ici, ne sont certainement pas antérieurs à l'an 500», S. Follet, *ό. π.* σελ. 252. Πρβλ. επίσης *Idem*, *ibid.* σελ. 250 κ. εξ.

4. *Une épigramme de Théodore Prodrome attribuée à Philostrate*, *RPh* 43 (1969) σελ. 93-95.

5. 1. Αγ. Όρουσ ('Αθω) 2782 (=Δοχειαρίου 108, του XVου αι.), φ. 258^v,

2. Βατικανού, *Vaticanus gr.* 207 (του XIIIου αι.), φ. 1^v,

3. » » » 305 (του XIIIου αι.), φ. 121^v,

4. » » » 307 (του XIIIου αι.), φ. IV^r,

5. Βενετίας, *Marcianus gr.* 512 (XIIIου-XIVου αι.), φ. 260^v,

κετές φορές στο παρελθόν¹.

Με το πρώτο όμως επίγραμμα δεν ασχολείται καθόλου ο P. Canart· έτσι επιστρέφουμε στο άρθρο της S. Follet και στην άποψή της ότι το κείμενο αυτό πρέπει να γράφτηκε μάλλον από διαφορετικό ποιητή, μεταγενέστερο σίγουρα εκείνου που έγραψε το δεύτερο επίγραμμα (και που είναι, καθώς είδαμε, ο Θεόδωρος Πρόδρομος), όπως φαίνεται να προκύπτει από τη μετρική ανάλυση του ποιήματος. Σύμφωνα μάλιστα με την άποψη του Καθηγητή J. Irigoien, που η Γαλλίδα Φιλολόγος παραθέτει σε μίαν υποσημείωσή της², το κείμενό μας θα πρέπει να γράφτηκε στο διάστημα που οριοθετείται από τον Χ^ο και τον ΧΙV^ο αιώνα.

Όσο για την παρουσία αυτού του επιγράμματος σ' ένα εν μέρει Φιλοστράτειο χειρόγραφο³ και για τον τίτλο του (*Στίχοι του Φιλοστράτου*), η S. Follet αναζήτησε μίαν εξήγηση στις τρεις υποθέσεις που ακολουθούν:

α'. Ότι αυτός ο Φιλόστρατος ήταν απλά κάποιος ομώνυμος, άγνωστος σε μας, Βυζαντινός ποιητής, που το όνομά του παρέσυρε τον αντιγραφέα του Παρισινού χειρογράφου να εντάξει τους στίχους του επιγράμματός μας (που βρήκε ίσως σε κάποια ανθολογία) ανάμεσα στα έργα του σοφιστή του ΙΙΙου αι.

β'. Ότι πρόκειται ίσως για ψευδεπίγραφους στίχους, κάτι που θα εξηγούσε ως ένα σημείο κάποιες μακρινές ομοιότητες ανάμεσα στα αυθεντικά έργα του Φιλόστρατου και τα δύο αυτά επιγράμματα, ιδιαίτερα το δεύτερο.

γ'. Ότι και τα δύο επιγράμματα, όπως και όλα τα υπόλοιπα που τα ακολουθούν στο χειρόγραφο μας, προέρχονται από κάποια ανθολογία και ότι ο τίτλος *Στίχοι του Φιλοστράτου* τους αποδόθηκε στον Parisinus gr. 3019 εξαιτίας του contexte.

6. Βιέννης, *Vindobonensis Phil. gr.* 110 (του ΧVΙου αι.), φ. 532^V,

7. » » *Suppl. gr.* 125 (του ΧΙΙΙου αι.), φ. 4^{Γ-V},

8. Λέσβου, *Λειμώνος* 219 (του ΧVΙΙου αι.), φ. 122,

9. Νεαπόλεως, *Bibl. Naz.* II D 22 (του ΧΙVου αι.), φ. 315,

10. » » » II D 4 (του ΧΙVου αι.), φ. 91,

11. Παρισίων, *Bibl. Nat. gr.* 854 (του ΧΙΙΙου αι.),

12. » » » *Suppl. gr.* 501 (του ΧΙΙΙου αι.), φ. 18^V,

13. Χαϊδελβέργης, *Palatin. gr.* 43 (του ΧΙVου αι.), φ. 90^V.

Βλ. P. Canart, *ό. π.*, σελ. 93-94.

1. Με πρώτη γνωστή έκδοση την έκδοση της Βασιλείας: *Cyri Theodori Prodromi epigrammata...*, apud Ioannem Bebellum, 1536, φ. ξ 3^{Γ-V}. P. Canart, *ό. π.* σελ. 94 υποσημ. 6.

2. *Ο. π.* σελ. 252 υποσημ. 2.

3. Θυμίζουμε ότι ο Parisinus gr. 3019 περιέχει δύο Φιλοστράτεια έργα, τις *Εικόνες* (βιβλίο ΙΙ: φφ. 179^Γ-205^Γ) και τον *Ηρωικό* (φφ. 210^Γ-248^V). Βλ. και σελ. 181 αυτού του άρθρου, υποσημ. 5.

Η ίδια ερευνήτρια πίστευε ακόμα πως το Παρισινό χειρόγραφο ήταν το μόνο που διέσωζε τα δύο επιγράμματα. Ωστόσο είδαμε κιόλας ότι το δεύτερο διαθέτει μιαν αρκετά πλούσια χειρόγραφη παράδοση¹. Απ' την άλλη πλευρά η δική μας έρευνα πάνω στη χειρόγραφη παράδοση των *Επιστολών* του Φιλόστρατου μας οδήγησε σε ένα ακόμη χειρόγραφο, που περιέχει το πρώτο από τα δύο ποιητικά κείμενα για τα οποία κάναμε λόγο. Πρόκειται για τον *Venetus Marcianus gr. Z 442 (coll. 554)*, που τοποθετείται στις αρχές (ή έστω στο πρώτο μισό του XIVου αιώνα)² και που

1. Να προσθέσουμε πως περί τα μέσα της δεκαετίας του '70 ο W. Hörandner (*Theodoros Prodromos. Historische Gedichte*, Βιέννη 1974, *Einleitung* n° 158, σελ. 54) συμπληρώνει τον κατάλογο του Mgr P. Canart με δέκα ακόμη χφφ:

1. Αγίου Όρους (Άθω) 136 (= *Αγ. Παύλου* 9, του XVIIIου αι.),
2. Βατικανού, *Vaticanus Urb. gr.* 134 (του XVου αι.), φ. 122^Γ,
3. Βέρνης, *Bürgerbibl.* (?) 48B (του XVου αι.),
4. Βουκουρεστίου, *Bibl. Acad. Romane* (?) 601 (214: XVου-XVIου αι.),
5. Γοττίνγης, *Niedersächsische- und Universitätsbibl., Phil.* 4 (του XVIIIου αι.), φφ. 158, 160,
6. Κωνσταντινουπόλεως, *Μετοχίου* 797 (XVου-XVIου αι.),
7. Λέιντεν, *BPG* 88 (του XVIIIου αι.),
8. Λέινγκραντ, *AN RAIK* 181 (του XVIIIου αι.),
9. Παρισίων, *Bibl. Nat. gr.* 2831 (του XIIIου αι.), φ. 146^{Γ-V},
10. Φλωρεντίας, *Laurent. Acq. e Doni* 341 (των αρχών του XVIου αι.), φφ. 108^V-109^Γ.

2. Χάρτινος κώδικας (χαρτί ανατολικού τύπου, με πολλές φθορές και σκωροφαγώματα) των αρχών του XIVου αι., που απαρτίζεται από I + 199 φφ. (σε 26 τετράδια) διαστάσ. 165 × 125 χιλ. Τα κείμενά του, γραμμένα από πέντε διαφορετικά, αλλά κατά τα φαινόμενα σύγχρονα, χέρια, καταλαμβάνουν στα πρώτα 177 φφ. 23-24¹ γραμμές / σελ. και στα υπόλοιπα 17-26 γραμμές / σελ., καλύπτοντας σε κάθε σελίδα ένα χώρο 120 × 85 χιλ.

Παλιά το χφφ. ανήκε στη φημισμένη Βιβλιοθήκη του γνωστού λόγιου καρδινάλιου Βησσαρίωνα, όπως δείχνει το δίγλωσσο (Ελληνικό και Λατινικό) κτητορικό σημείωμα, που διαβάζουμε στο φ. IV: *νστ' + Λιβανίου ἐπιστολαί. καὶ λόγοι / Αἰσχίνου: κτῆμα Βησσαρίωνος καρδινάλεως τοῦ τῶν τούσκλων, καὶ Locus 56. Libanii epistole. et orationes Aeschines. / Liber b(essarionis) cardinalis) Tusculani.*

Περιεχόμενα: 1. φφ. 1^Γ-2^Γ: Φιλοστράτου *Ἐπιστολαί*. 2. Λιβανίου, α. φφ. 7^Γ-73^Γ: *Ἐπιστολαί*, β. φφ. 74^Γ-78^V: *Λόγος XVII* (= *Μονωδία ἐπὶ Ἰουλιανῷ*), γ. φφ. 78^V-81^V: *Μονωδία ἐπὶ τῆς Νικομηδείας καταστροφῆς*, δ. φφ. 81^V-83^Γ: *Μονωδία εἰς τὸν ἐν τῇ Δάφνῃ νεῶν τοῦ Ἀπόλλωνος*. 3. φ. 83^{Γ-V}: Αδριανού ρήτορος *Μονωδία πρὸς φαρμακεῦτριαν*. 4. φφ. 84^Γ-85^V: Αἰλίου Αριστείδη, *Μονωδία εἰς Σμύρνην*. 5. Αἰσχίνου *Λόγοι*, α. φφ. 87^Γ-118^Γ: *Κατὰ Τιμάρχου*, β. φφ. 118^Γ-146^V: *Περὶ παραπροσβείας*, γ. φφ. 146^V-173^Γ: *Κατὰ Κτησιφῶντος*. 6. Αλεξίου Λαμπηνού, *Μονωδία* (ἔξι *Μον.*).

Τα φφ. 2^V-6^Γ, 73^V, 85^V (γραμμ. 5 κ. εξ.)-86^V και 174^Γ-176^Γ παραμένουν άγραφα: σχεδόν άγραφα είναι και τα φφ. 197^V-199^V.

Βλ. A. M. Zanetti - A. Bongiovanni, *Graeca D. Marci Bibliotheca codicum manu scriptorum per titulos digesta*, Βενετία 1740 (apud Simonem Occhi), σελ. 226-230. J. Morelli, *Bibliotheca manuscripta Graeca et Latina*, I, Bassano 1802.

στα φφ. 1Γ-2Γ διασώζει μίαν ημιτελή επιλογή οκτώ *Επιστολών* του Φιλόστρατου (*Επιστ.* 1-4, 9, 10, 20 και 21, σύμφωνα με την αρίθμηση του C. L. Kayser¹) κάτω από τον τίτλο:

Φιλοστράτου Ἐπιστολαὶ ἀπὸ μόνου τοῦ ῥόδου λαβοῦσαι τὴν ὕλην.

Αμέσως όμως μετά—και πριν απ' το κείμενο της πρώτης *Επιστολής*—ο αντιγραφέας παρεμβάλλει σε δύο στήλες και χωρίς άλλο τίτλο τους 19 στίχους του πρώτου ποιήματος (που η S. Follet χαρακτηρίζει επιγραμματικά ως «*d'évocation d'une défaite devant la toute-puissance de l'Amour*») με την παρακάτω διάταξη: 1-2/3-4/5-6/7-8/9-10/11-12/13-14/15-16/17-18/19.

* *

Παραθέτουμε τώρα το κείμενο του Μαρκιανού χειρογράφου², που στο σύνολό του απεικονύεται καλύτερο από το κείμενο του Parisinus επιβεβαιώνοντας έτσι σε ορισμένα εδάφια κάποιες πετυχημένες εικασίες νεώτερων κριτικών ή προσφέροντας αλλού ενδιαφέρουσες παραλλαγές:

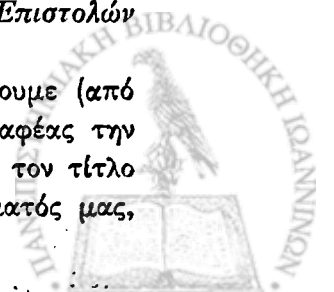
Ἴδου τὰ τόξα καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ βέλη
καὶ τὸ πτερωτὸν τῆς τυράννου παιδίον.

σελ. 307. R. Förster, *Libanii Opera*, II, Hildesheim 1963 (= Λιψία 1904), σελ. 198-199 (αριθμ. 111: 48)· IV, Hildesheim 1963 (= Λιψία 1908), σελ. 325· IX, Hildesheim 1963 (= Λιψία 1912), σελ. 103. Σπ. Λάμπρου, *Αἱ Μονωδίαὶ Ἀλεξίου τοῦ Λαμπροῦ καὶ ὁ οἶκος τοῦ Ἀνδρονίκου Α' Παλαιολόγου*, δημοσ. στο περιοδ. *Νέος Ἑλληνομνήμων* 11 (1914) σελ. 359-390. A. Diller, *The Manuscript Tradition of Aeschines' Orations*, δημοσ. στο περιοδ. *Illinois Classical Studies* 4 (1979) σελ. 34-64 (αναδημοσ. στο βιβλίο του ίδιου συγγρ. *Studies in Greek Manuscript Tradition*, Ἀμστερνταμ 1983, σελ. 219-249), ιδιαίτερα σελ. 49-50 (=234-235): siglum M. E. Mioni, *Bibliothecae Divi Marci Venetiarum codices Graeci manuscripti, II: Thesaurus antiquus. Codices 300-625*, Ρώμη 1985, σελ. 213-214.

1. Αλλά με την εξής σειρά: 1, 3, 2, 4, 21, 9, 10 και 20.

2. Πρόκειται ουσιαστικά για πιστή μεταγραφή του κειμένου του Marcianus με ελάχιστες μικροδιορθώσεις, που αφορούν τη στίξη και τη χρήση της υπογεγραμμένης, η οποία απουσιάζει εντελώς από το κείμενο του χφ· σημειώνουμε ακόμη πως η γραφή του χφ είναι καθαρή, αλλά γεμάτη βραχυγραφίες και αιωρήσεις, και πως πολύ συχνά το τελευταίο γράμμα ή η τελευταία συλλαβή της λέξης εμφανίζεται πάνω από τη γραμμή του κυρίου σώματος της λέξης. Συχνή είναι και η χρήση διαλυτικών (·) πάνω από το ι και το υ. Να προσθέσουμε επίσης πως, μόλο που το κείμενο έχει αντιγραφεί απ' το ίδιο χέρι, που αντέγραψε λίγο πιο κάτω τις *Επιστολές* του Λιβάνιου, δεν διαπιστώνουμε την ίδια επιμέλεια ούτε στην αντιγραφή του τίτλου (που εδώ φαίνεται να είναι γραμμένος με τη μελάνη του κειμένου) ούτε στο σχεδιασμό των αρχικών γραμμάτων των *Επιστολών* του Φιλόστρατου, οι οποίες ακολουθούν το επίγραμμαμά μας.

Τελειώνουμε με την παρατήρηση ότι στο κάτω μέρος της σελ. 190V βρίσκουμε (από το ίδιο -;· χέρι) διάφορες φράσεις και σκαριφήματα (σα να δοκίμαζε ο αντιγραφέας την πένα του) κι ανάμεσά τους (αλλά ανάστροφα σε σχέση με την γραφή του χφ) τον τίτλο των *Επιστολών* του Φιλόστρατου και τους δύο πρώτους στίχους του επιγράμματός μας, όπως ακριβώς τους έχουμε παραθέσει πιο πάνω.

- Ποῖ παραβυσθῶ; ποῖ τραπῶ; ποῖ προσφύγω;*
ἂν τῶν διστῶν τὴν βολὴν ὑπεκφύγω,
 5 *ἀμήχανόν μοι καὶ τὸ πῦρ ἀποδρᾶσαι*
ἂν δὲ πρὸς αὐτῶ καὶ τὸ πῦρ ὑπεκδράμω,
τὸ κοῦφον εὐρίσκει με τοῦ πτεροῦ τάχος.
Οὐκοῦν ἀπαρέγκλιτα μαθὼν τὰ τρία,
Ἔρωσ, δυσωπῶ τῶ πτερῶ μόνῳ κράτει
 10 *καί με προβαίνων καὶ προκαταλαμβάνων,*
δούλου, ταπεινού, κλῖνε τὴν δέσσην, πάτει.
Οὐκ ἀντιβαίνω, μὴ καταπίμπρα μάτην
οὐ κακοπραγῶ, μὴ κένου τὴν φαρέτραν
οὐ δραπετεύω, μὴ τάνυε τὰ πτίλα.
 15 *Ἐγγνωμονῶ σοι, προσκυνῶ, κλίνω γόνυ,*
κείσθω <τὸ> τόξον μηδ' ἀφιπτάσθω βέλος·
τὸ πῦρ στρεφέσθω μηδὲ τεινέσθω πτίλον.
Ταῦτα πρὸς ἐχθροὺς μὴ πρὸς οἰκέτας ἔχε,
τοὺς τῶ κράτει σου προσκλίνοντας ἀρχένα¹.

Κριτικές παρατηρήσεις

Στ. 2: Η γραφή τῆς τυράννου παιδίον δικαίῳναι ἀπόλυτα τὴν εἰκασία του Καθ. J. Irigoïn², ο οποίος δεν εἶχε ικανοποιηθεῖ ἀπὸ τις διορθωτικὲς ἀπόπειρες τῶν προηγούμενων μελετητῶν πάνω στο ολοφάνερα προβληματικὸ κείμενο του Parisinus: τοῦ τυράννου πεδίον (Boissonade: τοῦ τυράννου παιδίον· S. Follet: τοῦ τυράννου παιδίου).

1. Σ' αὐτὸ το σημεῖο κρίνουμε χρήσιμο νὰ παραθέσουμε τὴ μετάφραση τῆς S. Follet, ἡ οποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ μοναδική που ἔχει γίνει ὡς σήμερα γιὰ το ἐπίγραμμά μας καὶ στηρίζεται φυσικά στο κείμενο που δημοσίευσε ἡ S. Follet (ό. π. σελ. 247).

«Voici l'arc, le feu et les traits, voici les ailes de l'enfant tyrannique. Où puis-je me blottir? Où diriger mes pas? Où ne réfugier? Si je peux me soustraire à l'atteinte des flèches, je n'ai aucun moyen de fuir aussi le feu; même si, en courant, j'échappe en plus au feu, l'aile, par sa rapidité légère, me rattrape. J'ai bien vu qu'on ne les saurait détourner tous trois: voilà pourquoi je te supplie, Amour, de laisser l'aile seule assurer ta victoire. Poursuivant ton avance et prévenant ma fuite, asservis-moi, abaisse-moi, courbe ma nuque, piétine-moi! Je ne résiste pas: ne me consume pas en vain! Je ne fais pas de mal: ne vide pas ton carquois! Je n'essaie pas de fuir: ne déploie pas tes ailes! Bien loin d'être ton ennemi, je me prosterne et fléchis le genou. Ah! que mon genou reste à terre, pourvu que le trait ne s'envole pas, que la flamme se détourne, que l'aile ne se déploie pas! Garde ces armes pour frapper des ennemis, au lieu de les tourner contre des serviteurs dont ta puissance a fait ployer la nuque».

2. Βλ. S. Follet, ό. π. σελ. 248, σημ. 1: «M. Irigoïn a songé aussi à la correction τῆς τυράννου παιδίον.

Στ. 3: Εδώ ο Marcianus (όπως και ο Parisinus gr. 3019) δίνει τη γραφή τράπω, που πρώτος ο Boissonade διόρθωσε σε τραπῶ.

Στ. 5: ἀποδράσαι: Marcianus· η S. Follet υιοθετεί στην έκδοσή της τον τύπο ἀποδράσαι, που παραδίδει ο Parisinus, προβάλλοντας το ακόλουθο σκεπτικό:

«Je conserve l'accentuation du manuscrit, fréquente à basse époque, qui correspond peut-être à une prononciation et paraît métriquement importante».

Πρόκειται για ένα πρόβλημα γνωστό και ιδιαίτερα λεπτό: αν δηλ. οι Βυζαντινοί ιαμβογράφοι επέτρεπαν στην προτελευταία συλλαβή του (Βυζαντινού) ιαμβικού τρίμετρου¹ την παρουσία μακράς (και περισπώμενης) συλλαβής. Σίγουρα ο κανόνας επέβαλλε η ενδέκατη συλλαβή να μην περισπάται, αφού «κατά την οπτική (= προσωδιακή) μετρικήν είναι βραχεία»². Ωστόσο αρκετοί εκδότες Βυζαντινών ιαμβικών τριμέτρων δέχονται εξαιρέσεις αυτού του κανόνα και διορθώνουν συχνά στα κείμενά τους περιπτώσεις σαν αυτή, που διατηρεί η S. Follet στο προκείμενο εδάφιο. Εξάλλου δεν είναι σπάνιοι και οι μελετητές της Βυζαντινής ποίησης, που υποστηρίζουν πως η περισπώμενη δεν «καθορίζει» υποχρεωτικά για τους ποιητές αυτής της εποχής την προσωδία της συλλαβής³. Η σύγχυση δυστυχώς που επικρατεί στα χειρόγραφα πάνω σ' αυτό το θέμα δεν επιτρέπει μεγαλύτερη σιγουριά στα σχετικά συμπεράσματα.

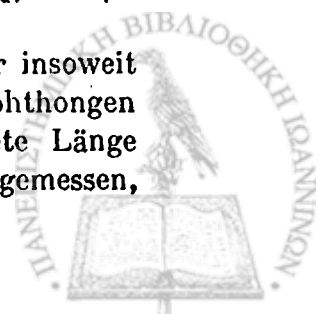
Στ. 6: Στη θέση της γραφής πρὸς αὐτῶ, που παρέχει ο Marcianus, η S. Follet διατηρεί τη «δύσκολη» παραλλαγή του Parisinus πρὸς αὐτὸ προσθέτοντας την παρατήρηση:

«La lecture est assurée, mais fait difficulté. Αὐτὸ s'applique à la première menace, mais il n'y a pas d'accord grammatical. De plus, il est difficile de donner à πρὸς suivi de l'accusatif son sens usuel, «en face de», «contre» ou «eu égard à»; le sens de «en

1. Ἡ Βυζαντινὸς δωδεκασύλλαβος στίχος, ὅπως πρότεινε το 1903 ὁ P. Maas (*Der byzantinische Zwölfsilber*, στο περιοδ. *ByzZ* 12, 1903, σελ. 278 κ. εξ.), ὅρος που γνώρισε εὐρεία αποδοχή, ἀλλὰ και ἀμφισβητήσεις: βλ. π.χ. Ν. Β. Τωμαδάκη, *IAMBOI καὶ οἱχι ΔΩΔΕΚΑΣΥΛΛΑΒΟΙ*, στο περιοδ. *Αθηνά* 72(1971), σελ. 352· W. Hörandner, ὁ. π. σελ. 125 και υποσημ. 275.

2. Οδ. Λαμφίδης, *Σχόλια εἰς τὴν ἀκουστικὴν μετρικὴν Βυζαντινῶν στιχουργῶν ιαμβικοῦ τρίμετρου*, στο περιοδ. *Αρχεῖον Πόντου*, 31(1971-1972), σελ. 282.

3. Πρβλ. π.χ. W. Hörandner, ὁ. π. σελ. 124 («Die Quantität wird nur insoweit beachtet, als sie für das Auge erkennbar ist, d. h. bei ε, η, ο, ω, den Diphthongen und Positionslängen... Hingegen bleibt die durch Zirkumflex bezeichnete Länge oftmals unberücksichtigt. So wird etwa in VIII 99 das ὕ in μῦθος kurz gemessen, ähnlich in VI 116 das ἱ in ὀπλῖται»).

plus de», bien préférable ici, ne paraît pas attesté avec l'accusatif. Le plus simple serait de corriger en προς αὐτῶ (cf. déjà Boissonade: «forte προς αὐτῶ»); j'ai toutefois conservé la leçon du manuscrit pour le cas ou on pourrait lui trouver des parallèles». Το κείμενο ωστόσο του Marcianou κώδικα δε φαίνεται να αφήνει πολλά περιθώρια ορθότητας στο συλλογισμό της S. Follet.

Στ. 11: κλῖνε Marcianus, S. Follet· κλῖνε Parisinus.

Στο στ. 16 το κείμενο του Marcianus (κείσθω τόξον) είναι οπωσδήποτε καλύτερο από το αντίστοιχο κείμενο του Parisinus, που διατηρεί η S. Follet (κείσθω τὸ γόνυ) και που προσκρούει ολοφάνερα στις απαιτήσεις του μέτρου· μόνο που πριν από τη λέξη τόξον πρέπει προφανώς να προσθέσουμε το οριστικό άρθρο τό, η παράλειψη του οποίου μπορεί να εξηγηθεί εύκολα ως κοινή απλογραφία. Η παρουσία εξάλλου του ουσιαστικού γόνυ στο τέλος του προηγούμενου στίχου και η συνέχεια του κειμένου στο στ. 16 (μηδ' ἀφιπτάσθω βέλος) δεν επιτρέπουν αμφιβολίες σχετικά με την ανωτερότητα της γραφής του Marcianus.

Τέλος στο στ. 19 η γραφή του Marcianou κώδικα προσκλίνοντας στη θέση της variatio προσκλίναντας, που έχει το κείμενο της S. Follet (και που πρέπει να είναι η γραφή του Parisinus), φαίνεται επίσης προτιμότερη, καθώς οι στ. 15-19 είναι γεμάτοι ενεστωτικούς τύπους: εὐγνωμονῶ, προσκυνῶ, κλίνω, κείσθω, ἀφιπτάσθω, στρεφέσθω, τεινέσθω, ἔχε. Εξάλλου η παρουσία του ενεστώτα σ' αυτό το σημείο φαίνεται να βρίσκεται σε απόλυτη αρμονία με το «γενικό χαρακτήρα» που έχει το περιεχόμενο του τελευταίου δίστιχου.

* *

Θα συνεχίσουμε με το πρόβλημα της στεμματικής σχέσης ανάμεσα στα δύο χειρόγραφα που διασώζουν το επίγραμμα μας: ένα πρόβλημα που η λύση του ίσως δεν είναι τόσο απλή, όσο φαίνεται με την πρώτη ματιά.

Η γενική ανωτερότητα του κειμένου του Marcianus, που δε φαίνεται να περιέχει κανένα δικό του σοβαρό λάθος και η αρκετά πιθανή χρονολογική προτεραιότητα του Marcianou κώδικα σε σχέση με το χρόνο αντιγραφής του Parisinus οδηγούν σίγουρα στο εύκολο συμπέρασμα της άμεσης ή έμμεσης καταγωγής του δεύτερου χειρόγραφου από το πρώτο.

Όμως υπάρχουν κάποιες ενδείξεις που πρέπει να μας κάνουν ιδιαίτερα προσεκτικούς: είναι πιθανό με τον Marcianus να έχουμε μπροστά μας όχι ένα αυθεντικότερο χειρόγραφο, αλλά απλά ένα χειρόγραφο διορθωμένο από κάποιο Βυζαντινό λόγιο. Κι αυτό όχι γιατί πολλές από τις «καλύτερες» γραφές

του θα μπορούσαν να είναι εύκολες ή αυτονόητες διορθώσεις κάποιου αντιγραφέα ή αναγνώστη του επιγράμματος¹ (αυτό τουλάχιστο δείχνουν οι εικασίες και τα σχόλια των σύγχρονων ερευνητών που μόλις παραθέσαμε), αλλά γιατί αυτό φαίνεται να προκύπτει με αρκετή πιθανότητα από τη μελέτη του κειμένου των *Επιστολών* του Φιλόστρατου που ακολουθούν, όπως έχουμε κιόλας σημειώσει, το κείμενο του επιγράμματός μας στο ίδιο χειρόγραφο.

Πράγματι ο τίτλος των *Επιστολών* (*Φιλοστράτου Ἐπιστολαὶ ἀπὸ μόνου τοῦ ῥόδου λαβοῦσαι τὴν ὕλην*), μοναδικός σε όλη τη χειρόγραφη παράδοση, και ιδιαίτερα η «ελευθερία» του κειμένου τους σε σχέση πάλι με την υπόλοιπη παράδοση, καθώς άλλοτε συναντάμε γραφές *contra omnes ceteros codices* κι άλλοτε χτυπητές αλλαγές στην παραδοσιακή σειρά των λέξεων², σε συνδυασμό με τη σχεδόν παντελή απουσία ορθογραφικών σφαλμάτων οδηγούν εύκολα στο συμπέρασμα ότι το κείμενο των *Επιστολών* — άρα και του επιγράμματος — πρέπει να αντιγράφηκε από κάποιο Βυζαντινό λόγιο ικανό να βελτιώσει *per divinationem* και το κείμενο του επιγράμματος στα σημεία, που ο Marcianus παρουσιάζει καλύτερες γραφές από τον Parisinus.

Δεν τρέφουμε βέβαια αυταπάτες για την περιορισμένη αποδεικτική αξία που έχουν τέτοιου είδους υποθετικά επιχειρήματα. Στηρίζονται ωστόσο σε κάποιες ενδείξεις, κατά τη γνώμη μας πολύ σοβαρές, και γι' αυτό δεν πρέπει να αγνοηθούν εντελώς κατά τη διερεύνηση της στεμματικής σχέσης ανάμεσα στα δύο χειρόγραφα. Έτσι, με βάση τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας, το μόνο που μπορούμε να υποστηρίξουμε με αρκετή σιγουριά περιορίζεται στη διαπίστωση ότι η δομή και τα περιεχόμενα των δύο κωδίκων³, τελείως διαφορετικά, φαίνεται να αποκλείουν την άμεση εξάρτηση του Parisinus από τον Marcianus, και η πιθανότητα μιας κοινής (αλλά καταπώς φαίνεται μακρινής) καταγωγής των δύο χειρογράφων δεν μπορεί να αποκλειστεί εντελώς.

* *

Κλείνουμε τη σύντομη αυτή μελέτη με δυο λόγια πάνω στο πρόβλημα της πατρότητας του επιγράμματος. Η παρουσία του στον Marcianus

1. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση οι διορθώσεις θα πρέπει να έγιναν στο πρότυπο ή έστω σε κάποιο κοντινότερο ή μακρινότερο πρόγονο του Marcianus, μια και το κείμενο του τελευταίου δε φαίνεται να έχει υποστεί διορθώσεις μετά την αντιγραφή του.

2. Οι διαπιστώσεις αυτές προέκυψαν από τη μελέτη της χειρόγραφης παράδοσης του κειμένου των *Επιστολών* του Φιλόστρατου, που αποτελεί το αντικείμενο άλλης μελέτης μας, η οποία θα δημοσιευτεί, ελπίζουμε σύντομα, σε αυτοτελή τόμο.

3. Βλ. πιο πάνω σελ. 181, υποσημ. 5 και σελ. 184, υποσημ. 2.

ανάμεσα στις *Επιστολές* του Φιλόστρατου μας κατευθύνει μάλλον σ' ένα δρόμο, που οδηγεί πολύ κοντά στην τελευταία από τις τρεις υποθέσεις που διατύπωσε η S. Follet: ότι δηλ. το επίγραμμα προέρχεται ίσως από κάποια ανθολογία και η σύνδεσή του με το όνομα του Φιλόστρατου οφείλεται στη συγγένεια του θέματος. Θα μπορούσαμε μάλιστα να προχωρήσουμε κι άλλο και να υποστηρίξουμε με βάση την ταυτότητα του θέματος ότι το επίγραμμά μας πρέπει να παρεισέφρησε στην παράδοση των Φιλοστράτειων έργων μέσω κάποιου χειρογράφου των *Ερωτικών επιστολών*, απ' όπου κατάγεται και ο Marcianus.

Μια άλλη υπόθεση, που θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε, θα ήταν να αναζητήσουμε τον ποιητή του επιγράμματος στο πρόσωπο του άγνωστου Βυζαντινού λόγιου, που αντέγραψε το κείμενο των Φιλοστράτειων *Επιστολών* και που θα πρέπει μάλλον να ήταν όχι ο αντιγραφέας του Μαρκιανού χειρογράφου, αλλά του προτύπου του, μια και διαφορετικά η μικρή χρονική απόσταση ανάμεσα στα δύο χειρόγραφα που μας απασχολούν, απ' τη μια, και τα όσα έχουμε ήδη επισημάνει για τη δομή και τα περιεχόμενά τους, απ' την άλλη, δύσκολα θα μπορούσαν να εξηγήσουν την παρούσα του επιγράμματός μας στον Parisinus.

Μια τελευταία σκέψη να αποδοθεί το κείμενό μας στον ίδιο ποιητή, που έγραψε και το δεύτερο από τα δύο επιγράμματα του Parisinus gr. 3019, δηλ. στο Θεόδωρο Πρόδρομο, δε φαίνεται να βρίσκει στηρίγματα ούτε στη χειρόγραφη παράδοση του ποιήματος¹ ούτε στο ύφος και τον (ερωτικό) χαρακτήρα του σε σύγκριση με το ύφος και το χαρακτήρα του Προδρομικού έργου² ούτε τέλος στη συγκριτική μετρική ανάλυση του επι-

1. Αφού, σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας, σε κανένα άλλο χφ πλην του Parisinus gr. 3019 δε φαίνεται να συνδέεται το κείμενό μας με το έργο ή το όνομα του Θεόδωρου Πρόδρομου.

2. Στο σημείο αυτό παραπέμπουμε στο άρθρο της S. Follet, στο οποίο έχουμε αναφερθεί αρκετές φορές πιο μπροστά, για να θυμίσουμε τις λεπτές διαφορές στον τόνο και το ύφος, που επισημαίνει η Γαλλίδα ερευνήτρια, ανάμεσα στο κείμενό μας και το 'Επί κήπω του Θεόδωρου Πρόδρομου (ό. π. σελ. 249-250).

Προσθέτουμε ότι στον κατάλογο των γνήσιων Προδρομικών έργων, που παραθέτει, ο W. Hørandner (ό. π. σελ. 37-56), εκτός από πέντε ιαμβικά (δωδεκασύλλαβα) δίστιχα (και εκτός, φυσικά, από το εκτενές έμμετρο μυθιστόρημα - 4614 Ιαμβικοί δώδεκασύλλαβοι-*Τα κατά Ροδάμνην* (ή *Ροδάνθην*) και *Δοσικλέα*, που ανήκει σε άλλο λογοτεχνικό είδος) δεν μνημονεύονται άλλα ερωτικά Προδρομικά ποιήματα. Θυμίζουμε ακόμη ότι τα δίστιχα αυτά (που η έμπνευσή τους οφείλεται σε μια παράσταση δύο εραστών πάνω σ' ένα δακτυλιόλιθο) αποδόθηκαν κάποτε στο παρελθόν (τόσο στη χειρόγραφη όσο και στην έντυπη παράδοση) σ' έναν άλλο γνωστό Βυζαντινό ποιητή, τον Μανουήλ Φιλή από την Έφεσο, που έζησε, ως γνωστόν, στην Κωνσταντινούπολη καπεί του αυτοκράτορος Μιχαήλ Παλαιολόγου και των δύο Ανδρονίκων, ίσως δε και επί του Ιωάννου Καντακουζηνού (περί τα 1275-1345): Κ. Κρουμπάχερ, *Ίστορία της Βυζαντινής Λογοτεχνίας*, μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου,

γράμματος του Ψευδο-Φιλόστρατου και των Βυζαντινών ιαμβικών τριμέτρων του Θεόδωρου Πρόδρομου¹.

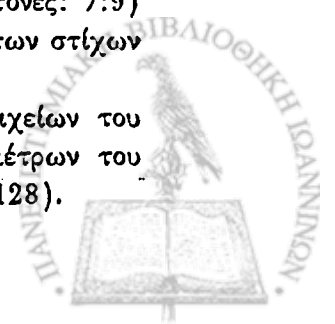
* * *

Όσο για τη χρονολόγηση του κειμένου, όπως και να έχουν τα πράγματα, η αρχή του XIVου αιώνα φαίνεται μάλλον ένας καλός *terminus ante quem*, όπως το είχε υποθέσει ο J. Irgoïn εδώ και μια εικοσιπενταετία. Αν μάλιστα δεχτούμε ως σωστή την άποψη της S. Follet (και δε βλέπουμε τίποτα που να την αντιστρατεύεται²), ότι δηλ. ο ποιητής του επιγράμματος μας πρέπει να είναι μεταγενέστερος εκείνου που έγραψε το δεύτερο επίγραμμα και που ξέρουμε σήμερα ότι είναι ο Θεόδωρος Πρόδρο-

Δ'. Αθήνα 1964, σελ. 778. Βλ. επίσης E. Miller, *Manuelis Philae Carmina*,... II, 'Αμστερνταμ 1967 (= Παρίσι 1957), σελ. 4 κ. εξ., και 269-270· W. Hörandner, *δ. π.*, σελ. 54, αριθμ. 156. Στο σημείο αυτό δύσκολα θα μπορούσε κανείς να αντισταθεί στον πειρασμό να συνδέσει το όνομα τον Μανουήλ Φιλή με την απόδοση του επιγράμματος μας στον Φιλόστρατο: δεν αποκλείεται το κείμενό μας να πέρασε για πρώτη φορά σε ένα Φιλοστράτειο χφ από μια χειρόγραφη ανθολογία, όπου οι 19 στίχοι του ποιήματος αποδίδονταν στον Φιλή, το όνομα του οποίου εύκολα θα μπορούσε να εκληφθεί από κάποιον αντιγραφέα ως βραχυγραφ. τύπος του ονόματος του Φιλόστρατου. Θα μπορούσαμε ίσως να προχωρήσουμε περισσότερο προς αυτήν την κατεύθυνση και (καθώς τα χρονικά περιθώρια δεν το αποκλείουν *a priori*) να αναζητήσουμε ακόμη και την πατρότητα του ίδιου Επιγράμματος στο πρόσωπο του Μανουήλ Φιλή. Όμως το θέμα χρειάζεται βαθύτερη και προσεκτικότερη μελέτη μελλοντικά, και εφόσον μπορούμε να βρούμε περισσότερα στοιχεία, ίσως επανέλθουμε στο πρόβλημα με πιο συγκεκριμένες προτάσεις.

1. Παρ' όλο που η έκταση του επιγράμματος που μας απασχολεί εδώ είναι πολύ μικρή για σίγουρα στατιστικά συμπεράσματα, και οι (υπερδισχίλιοι) ιαμβικοί τρίμετροι (δωδεκασύλλαβοι) του Θεόδωρου Πρόδρομου ακολουθούν πιστά τους διαμορφωμένους μετρικούς κανόνες της εποχής «χωρίς προσωπικές ιδιαιτερότητες» (βλ. W. Hörandner, *δ. π.* σελ. 128), θα συμφωνήσουμε (έστω γι' άλλους λόγους) με το συμπέρασμα της S. Follet (*δ. π.* σελ. 252), ότι η μετρική σύνθεση του επιγράμματος μας είναι λιγότερο «κανονική» και κατά συνέπεια δεν πρέπει να είναι Προδρομική. Πράγματι, ενώ ο ανώνυμος ποιητής φαίνεται να συμβαδίζει σε αρκετά σημεία με τις «συνήθειες» του Θεόδωρου Πρόδρομου (που είναι ουσιαστικά, όπως είδαμε, οι κανόνες της εποχής: π. χ. στο θέμα του χειρισμού της προσωδίας, στο θέμα της υποχρεωτικής «τομής» μετά την 5η ή την 7η συλλαβή ή στο θέμα της σταθερής δωδεκασυλλαβίας των στίχων ή ακόμα στο θέμα της παροξύτονας, κλπ.), παρουσιάζει επίσης και κάποιες διαφορές, όπως π. χ. ότι δεν ακολουθεί το ίδιο πιστά τον «Προδρομικό» κανόνα, που θέλει πάντα τις οξύτονες λέξεις πριν από την τομή 5 να υπερτερούν καθαρά των παροξύτωνων, συχνά με μια αναλογία 3:2 (εδώ οι παροξύτονες λέξεις πριν από την τομή 5 ξεπερνάνε σε αριθμό τις οξύτονες: 7:9) ή ακόμα τους στίχους με τομή μετά τη συλλαβή 7 να φτάνουν περίπου το 50% των στίχων με τομή μετά τη συλλαβή 5 (εδώ η αναλογία είναι μόλις 2:17).

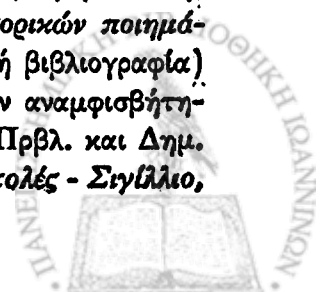
2. Ύστερα μάλιστα από την παραβολή των στατιστικών μετρικών στοιχείων του επιγράμματος του ψευδο-Φιλόστρατου προς τα αντίστοιχα των ιαμβικών τριμέτρων του Θεόδωρου Πρόδρομου, όπως τα παραθέτει ο W. Hörandner (*δ. π.* σελ. 125-128).

μος¹, τότε η σύνθεση του κειμένου μας πρέπει να αναζητηθεί κάπου ανάμεσα στο β' μισό του XIIου και το τέλος του XIIIου αιώνα.

---

1. Οι ακριβείς ημερομηνίες γέννησης και θανάτου του Θεόδωρου Πρόδρομου ανήκουν ακόμη στα desiderata της έρευνας: ο τελευταίος εκδότης των «Ιστορικών ποιημάτων» του Πρόδρομου W. Högandner (ό. π. σελ. 21-32, όπου και η σχετική βιβλιογραφία) αναζητεί τα όρια της ζωής του (με βάση τις βιογραφικές πληροφορίες των αναμφισβήτητων γνήσιων έργων του) ανάμεσα στα χρόνια 1100 (± 4) και 1156-1158. Πρβλ. και Δημ. Α. Χρηστίδη, *Μαρκιανά Ανέκδοτα: 1. Ανάχαρσις ή Αναρίας, 2. Επιστολές - Σιγίλλιο*, διδακτ. διατρ., Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 71.

R É S U M É

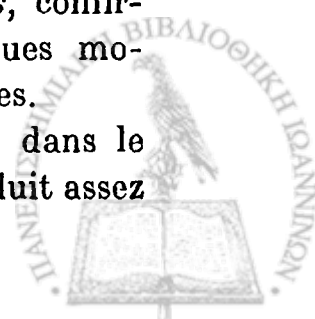
SUR LA TRADITION ET LA PATERNITÉ D'UNE ÉPIGRAMME DE PSEUDO—PHILOSTRATE

Dans un article publié en 1964, dans la *Revue de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes*, Mlle S. Follet a présenté deux épigrammes transmises par le *Parisinus gr.* 3019 (milieu du XIVe s.) et attribuées par ledit manuscrit à Philostrate. L'auteur de l'étude croyait que ces deux textes (qu'elle attribuait, à juste titre, à l'époque byzantine) n'étaient contenus dans aucun autre manuscrit.

Cependant, quelques années plus tard, Mgr P. Canart répliquait dans le no 43 de la même revue, par un autre article où il signalait que le second des textes publiés par sa devancière avait en réalité une tradition manuscrite et imprimée assez riche et que son auteur n'était autre que Théodore Prodrome. Mais Mgr P. Canart ne s'occupa point de la première épigramme qui, selon les affirmations de Mlle S. Follet, devait appartenir à une époque plus tardive que celle du second texte; d'autre part, le Prof. J. Irigoin situait la date de composition de ce premier poème entre le Xe et le XIVe siècle.

Notre recherche sur la tradition manuscrite des *Lettres* de Philostrate nous a révélé l'existence d'un autre témoin pour ce même texte: le *Marcianus gr.* Z 442 (*coll.* 554, *olim card. Bessarionis* 300) du début du XIVe siècle. Notre épigramme figure dans le f. 1r, inséré sans titre particulier entre l'intitulé (Φιλοστράτου ἐπιστολαὶ ἀπὸ μόνου τοῦ ῥόδου λαβοῦσαι τὴν ὕλην) et le corps d'une sélection inachevée de huit (8) *Lettres amoureuses* de Philostrate. Son texte, apparemment supérieur à celui que nous conserve le *Parisinus*, confirme, dans certains passages, quelques conjectures des critiques modernes ou apporte, dans d'autres, des variantes intéressantes.

En ce qui concerne la paternité du texte, sa présence dans le *Marcianus* nous met, semble-t-il, sur une piste qui nous conduit assez

près de la dernière des trois hypothèses émises par S. Follet; en effet, ce poème anonyme a dû être emprunté à une anthologie et sa liaison avec le nom et les oeuvres de Philostrate s'effectua, selon toute évidence, dans un manuscrit de ses *Lettres* à cause de l'affinité du sujet. Il est encore possible que son auteur s'identifie au scribe d'un des ascendants du *Marcianus*. D'autre part, l'hypothèse d'une paternité prodromique ne semble pas soutenable pour des raisons de ton et de style, de tradition et de métrique.

Quant à la date de composition de cette «évocation d'une défaite devant la toute-puissance de l'Amour» (caractérisée par «l'habileté de l'expression, la subtilité des reprises de termes, des antithèses, soutenues parfois par des effets d'échos»), il semble bien qu'elle doit être cherchée entre la seconde partie du XIIe et la fin du XIIIe siècle.

D. K. RA·I·OS

